

**Халықаралық ғылыми-практикалық конференцияның
баяндамалар жинағы
"ХАЛЫҚ ӨМІРІНІҢ ЖОҒАРЫ САПАСЫН ЖӘНЕ ҰЛТТЫҚ
ҚАУІПСІЗДІКТІ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДЕГІ МЕМЛЕКЕТТІК
АУДИТ"**

**Сборник докладов Международной научно-практической
конференции
«ГОСУДАРСТВЕННЫЙ АУДИТ В ОБЕСПЕЧЕНИИ ВЫСОКОГО
КАЧЕСТВА ЖИЗНИ НАСЕЛЕНИЯ И НАЦИОНАЛЬНОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ»**

**Collection of reports of the International Scientific and Practical
Conference
"STATE AUDIT IN ENSURING HIGH QUALITY OF LIFE OF THE
POPULATION AND NATIONAL SECURITY"**

8 апреля 2022 года

УДК 336.1
ББК 65.052а73
С 23

Г Сборник докладов международной научно- практической конференции «Государственный аудит в обеспечении высокого качества жизни населения и национальной безопасности» = Collection of reports of the International Scientific and Practical Conference "State audit in ensuring high quality of life of the population and national security"= Халықаралық ғылыми-практикалық конференцияның баяндамалар жинағы "Халық өмірінің жоғары сапасын және ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз етудегі мемлекеттік аудит". – Нұр-Сұлтан: - 277 б.

ISBN 978-601-337-664-6

Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және профессор-оқытушылар құрамының халық өмірінің жоғары сапасын және ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету жағдайындағы мемлекеттік аудиттің өзекті мәселелері бойынша баяндамалары кірді

The collection includes reports of students, undergraduates, doctoral students and teaching staff on topical issues of state audit in conditions of ensuring a high quality of life of the population and national security

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и профессорско-преподавательского состава по актуальным вопросам государственного аудита в условиях обеспечения высокого качества жизни населения и национальной безопасности

ISBN 978-601-337-664-6

©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2022

4. 2017-2022 жылдарға арналған ИНТОСАИ стратегиялық жоспары - https://www.intosai.org/fileadmin/downloads/documents/open_access/about_intosai/strategic_plan/RU_strat_plan_17_22.pdf

5. 2019 жылғы XXIII ИНТОСАИ конгресі. Мәскеу декларациясы - [https://intosairussia.org/images/docs/moscowdeclaration/Moscow-declaration\(RU\).pdf](https://intosairussia.org/images/docs/moscowdeclaration/Moscow-declaration(RU).pdf)

6. 2016 жылғы XXII ИНТОСАИ конгресі. Абу-Даби Декларациясы - https://www.eurosai.org/handle404?exporturi=/export/sites/eurosai/.content/documents/conferences/Abu-Dhabi-Declaration_RU.pdf

7. ТДМ аудит моделінің (ISAM) пилоттық нұсқасы - <https://www.idi.no/elibrary/relevant-sais/auditing-sustainable-development-goals-programme/isam/1089-isam-idi-s-sdg-audit-model/file>

ӘОЖ 657.6

МЕМЛЕКЕТТІК ЭКОЛОГИЯЛЫҚ АУДИТ ТҮСІНІГІ МЕН ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Алибекова Б.А.

«Мемлекеттік аудит» кафедрасының профессор м.а., э.ғ.к., доцент
Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қаласы,
Қазақстан Республикасы
E-mail: alibekova_ba@enu.kz

Ақмұрат Ж.Б., Сұлтан Н.А.

«Мемлекеттік аудит» БББ 4 курс студенттері, Л.Н.Гумилев атындағы
Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қаласы,
Қазақстан Республикасы

Аңдатпа. Еліміздің қаржылық бақылау жүйесін трансформациялау негізінде құрылған Қазақстан Республикасының мемлекеттік аудит жүйесі бақылау органдарының құзыреттіліктеріне мүлдем жаңа функциялар енгізуде. Сондықтан мемлекеттік аудит органдарының инновациялық бағыттарын зерделеу аса маңызды болып табылады. Мақалада республикалық бюджеттің атқарылуын бақылау жөніндегі есеп комитетінің және тексеру комиссияларының жаңа функциясы болып табылатын қоршаған ортаны қорғаудың мемлекеттік аудиті, басқаша айтқанда, мемлекеттік экологиялық аудиттің теориялық аспектілері қарастырылған. Шетелдік және отандық ғылыми әдебиеттер, құқықтық актілер компоративті зерделене келе мемлекеттік экологиялық аудит түсінігіне авторлық сипаттама берілген және оның тек ведомстводан тыс сипатта жүргізілетіндігі, жаһандық, халықаралық, аумақтық деңгейлерде ұйымдастырылатындығы, тексерудің келісілген түрлерін қолданатындығы, мемлекеттік аудиттің барлық типін қамтитындығы сияқты ерекшеліктері негізделіп, анықталған.

Түйінді сөздер: Мемлекеттік экологиялық аудит, мемлекеттік экологиялық аудит ерекшеліктері, Жоғарғы аудит органдары, INTOSAI стандарттары

Аннотация. Система государственного аудита Республики Казахстан, созданная на основе трансформации системы финансового контроля страны, обусловила включение в компетенции органов контроля совершенно новых функций. Поэтому изучение инновационных направлений органов государственного аудита является крайне важным. В статье рассматриваются теоретические аспекты государственного аудита охраны окружающей среды, другими словами, государственного экологического аудита, которые являются новой функцией Счетного комитета по контролю за исполнением республиканского бюджета и ревизионных комиссий. На основе компаративного анализа зарубежной и отечественной научной литературы, правовых актов, дано авторское определение понятию государственного экологического аудита и определены его специфические особенности, как обязательный вневедомственный характер, организация на глобальном, международном, региональном уровнях, применение согласованного аудита, охват всех типов аудита.

Ключевые слова: Государственный экологический аудит, особенности государственного экологического аудита, Высшие органы аудита, стандарты INTOSAI

Abstract. The system of the state audit of the Republic of Kazakhstan, created on the basis of the transformation of the country's financial control bodies, led to the inclusion of completely new functions in the competence of control bodies. Therefore, the study of innovative directions of state audit bodies is highly important. The article discusses the theoretical aspects of the state audit of environmental protection, in other words, the state environmental audit, which are considered as new functions of the Accounts Committee for Control over Execution of the Republican Budget and Audit Commissions. Based on a comparative analysis of foreign and domestic scientific literature, legal acts, the author's definition to the concept of state environmental audit is given and its specific features are defined as a mandatory non-departmental nature, organization at the global, international, regional levels, the use of coordinated audit, coverage of all types of audit.

Keywords: The state environmental audit, the features of the state environmental audit, Supreme Audit Institutions (SAI), INTOSAI standards.

Қазақстан Республикасының тұрақты дамуының мемлекеттік стратегиясын жүзеге асыру маңызды бағыт бола отырып, келешектегі экономикалық, әлеуметтік және экологиялық міндеттерді ажыратылмайтын бірлікте шешуге мемлекеттік экологиялық аудиттің маңызы зор. Алайда, Қазақстанда мемлекеттік экологиялық аудиттің қазіргі таңда толық қалыптаспағандығы оның теориялық және тәжірибелік аспектілерін зерделеуді

талап етеді. Сондықтан мақалада компоративтік талдау, теориялық жалпылау және басқа да ғылыми әдістерді қолдана отырып экологиялық аудиттің түсінігі нақтыланып, ерекшеліктері анықталды.

Қазіргі кезде көптеген ғалымдар экологиялық аудитке байланысты түсініктер қалыптастырып жатыр. Бұдан бөлек құқықтық актілерде де экологиялық аудитке байланысты әртүрлі түсініктер қалыптасқынын байқауға болады.

Чуйкова Л. Ю. жазғандай, «Экологиялық аудит - бұл есептілікті тексеру ғана емес, сонымен қатар экологиялық жағдайды заңнамалық-нормативтік құжаттама талаптарымен салыстыру, ықтимал экологиялық тәуекелдерді талдау, кәсіпорынның экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету саласындағы қызметін бағалау және т. б.» [1]

Чхутиашвили Л. В. экологиялық аудитті экологиялық бақылаудың бір түрі ретінде анықтайды, оның мақсаты «бұзушылықтарды анықтау ғана емес, сонымен қатар болашақта осындай құқық бұзушылықтарды болдырмау үшін қоршаған ортаны қорғау саласындағы бұзылуларды жою және экологиялық қауіпсіздікті арттыру бойынша практикалық ұсыныстар әзірлеу және енгізу» болып табылады деп санайды. [2]

Эрматов Т. пен Илхомжонова Ф. көзқарасы бойынша, экологиялық аудит - шаруашылық және өзге де қызмет субъектісінің қоршаған ортаны қорғау саласындағы нормативтік-құқықтық талаптарды сақтауын тәуелсіз бағалау және экологиялық қызмет саласында ұсынымдар дайындау [3].

Фролов А.В. «Экологиялық аудит» ұғымы экологиялық саясаттың тиімді әдісіне дейін кеңейе отырып, есептілікті қарапайым тексеру шеңберінен шығады – бұл шаруашылық және өзге де қызмет субъектісінің қоршаған ортаны қорғау саласындағы нормативтік-құқықтық талаптарды сақтауын тәуелсіз бағалау және экологиялық қызмет саласында ұсынымдар дайындау деп қарастырады [4].

Потравный И.М. экологиялық аудитті тапсырыс берушіге нәтижелерді ұсына отырып, оның белгілі бір критерийлерге сәйкестігін тәуелсіз, ведомстводан тыс тексеруді жүзеге асыру негізінде аудит объектісі туралы экологиялық ақпаратты алудың, зерделеу мен бағалаудың жүйелендірілген, құжатталған процесі деп санайды. Мұндай өлшемдер жергілікті, өңірлік, ұлттық немесе халықаралық экологиялық талаптарға негізделген сандық немесе сапалық көрсеткіштер (белгілер) болуы мүмкін [5].

Шестаков А.С. экологиялық аудитті өткен немесе қазіргі проблемалар мен әлеуетті экологиялық тәуекелдерді және қызметтің осы қызмет түрін регламенттейтін экологиялық заңнама талаптарына сәйкессіздіктерін анықтау мақсатында меншік (жылжымайтын мүлік) объектісінің немесе қызметтің экологиялық жай-күйін және мәртебесін зерттеу ретінде қарастырады [6].

Ресей Федерациясының «Қоршаған ортаны қорғау» Заңына сәйкес «Экологиялық аудит - заңды тұлғаның немесе жеке кәсіпкердің қоршаған ортаны қорғау саласындағы талаптарды, оның ішінде нормативтер мен нормативтік құжаттарды, федералдық нормалар мен ережелерді, халықаралық

стандарттардың талаптарын сақтауын тәуелсіз, кешенді, құжатталған бағалау және осындай қызметті жақсарту жөнінде ұсынымдар дайындау». [7]

Өзбекстан Республикасының «Қоршаған ортаны қорғау» Заңына сәйкес Экологиялық аудит - экологиялық аудиторлар (фирмалар) заңнамада белгіленген тәртіппен және шарттар бойынша жүргізетін, қоршаған табиғи ортаның жай-күйіне теріс әсер ететін, жұмыс істеп тұрған кәсіпорындар мен басқа да объектілерге тәуелсіз экологиялық сараптама. [8]

Жоғарыда айтылғандардан, экологиялық аудиттің қолданылу аясы қоршаған ортаны қорғау және табиғи ресурстарды пайдалану саласындағы қатынастарды қозғайтынын көруге болады. Бұл орайда біз Иутин И.Г. қатынастар қоғамдық маңызға ие болғандықтан, экологиялық аудит саласындағы қатынастарды реттеуге мемлекеттің қатысуын қажет етеді деген көзқарасын бөлісеміз [9].

Мемлекеттік экологиялық аудит ұйымдардың қоршаған ортаны қорғау, табиғатты ұтымды пайдалану және экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету саласындағы қызметіндегі кемшіліктерді уақытша жоюға ғана емес, сондай-ақ осы кемшіліктерді туғызатын себептерді түсіндіруге, олармен байланысты болатын іс әрекеттерді анықтауға және олардың алдын алу шараларын қолдануға мүмкіндік береді.

Деседе, жоғарыда берілген шолу негізінде қазіргі таңда мемлекеттік экологиялық аудит түсінігі қалыптаса қоймағандығына көз жеткізуге болады. Тек өндірістік экологиялық аудитке баса назар аудара отырып зерттеулер жүргізілгендігін байқаймыз. Барлық жоғарыда келтірілген түсініктер мен ғылыми көзқарастарға сүйене отырып, мемлекеттік экологиялық аудитке келесідей меншікті түсінік беруге болады: «Мемлекеттік экологиялық аудит - бұл бюджеттен қаржыландырылатын қоршаған ортаны қорғау, ұлттық ресурстарды ұтымды пайдалану және мемлекеттің тұрақты дамуы мен экологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз ету саласындағы мемлекеттік аудит объектілерін тексеру, талдау және бағалау».

Зерттеулеріміз мемлекеттік экологиялық аудиттің бірнеше ерекшеліктерін анықтауға мүмкіндік берді.

Біріншіден, мемлекеттік экологиялық аудит ведомстводан тыс жүргізіледі. Оған дәлел, Қазақстан Республикасында қоршаған ортаны қорғаудың тиімділік аудитін тек сыртқы мемлекеттік аудит органдарымен жүргізілуі. Олардың өз қызметінде ешкімге тәуелсіз болуы заңнамалық актілермен кепілденген [10; 11; 12; 13].

Екінші ерекшелігі, қамту ауқымына байланысты. Экологиялық аудит тек республикалық деңгейде ғана емес, сонымен қатар жаһандық, халықаралық, аумақтық деңгейлерде де жүзеге асырылады. Себебі, экология саласындағы проблемалардың көпшілігі жаһандық, халықаралық, трансшекаралық сипатқа ие. Жаһандық жылыну, қышқыл жаңбыр және мұхиттың ластануы сияқты экологиялық проблемалар жаһандық проблемалар болып табылады. Аймақтық экологиялық проблемалар көбінесе ұлттық шекаралардан асып түседі, мысалы, ірі өзендердегі судың сапасы, балық аулау және экологиялық қылмыстарды тергеу және т.б.

Үшіншіден, жоғарыда айтылған экология саласындағы проблемалардың жаһандық, халықаралық, аумақтық сипатқа ие болуы экологиялық аудитті келісілген түрде жүзеге асыру тәжірибесінің қалыптасуы [14]. Келісілген аудиттер - бұл екі немесе одан да көп аудит органдары қатысатын аудиттер. INTOSAI стандарттары келісілген экологиялық аудитті үш түрге жіктейді: параллель (бір мезгілде), бірлескен және үйлестірілген [15].

Төртіншіден, экологиялық аудит, басқа да мемлекеттік аудит сияқты, мақсаты бойынша үш типке бөлінеді: қаржылық, сәйкестік және тиімділік аудиті [15]. Сонымен қатар олар да, ұлттық деңгейде, халықаралық және аймақтық деңгейде жүзеге асырылуы мүмкін.

Бесіншіден, экологиялық аудит табиғатты қорғау саясатының тиімді құралы бола алады. Экологиялық аудит экономикалық субъектілердің қоршаған ортаны қорғау, табиғатты ұтымды пайдалану және экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету саласындағы қызметіндегі кемшіліктерді уақтылы ашуға ғана емес, жоюға да, сондай-ақ осы кемшіліктерді туғызатын себептерді түсіндіруге, олармен байланысты жағымсыз үрдістерді анықтауға және олардың алдын алу шараларын қолдануға мүмкіндік береді. Осылайша, мемлекеттік экологиялық аудитке деген осындай ұстаным мемлекеттің стратегиялық жоспарларын неғұрлым толық іске асыруға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер:

1. Чуйкова Л.Ю. Экологический аудит (курс лекций по экологическому аудиту для студентов вузов экологических специальностей 121 стр) // Астраханский вестник экологического образования. № 1. 2011. С. 120–144.

2. Чхутиашвили Л.В. Защита и гарантии экологических прав граждан в экологическом аудите // Вестник университета имени О.Е. Кутафина. № 2 (30). 2017. С. 158–162.

3. Эрматов Т., Илхомжонова Ф. Экологический аудит как фактор снижения экологического риска. - <https://cyberleninka.ru/article/n/ekologicheskiy-audit-kak-faktor-snizheniya-ekologicheskogo-riska/viewer>

4. Фролов А.В. Сущность и содержание экологического аудита при осуществлении международной и российской эколого-экономической деятельности в рыночных условиях. - <https://cyberleninka.ru/article/n/suschnost-i-soderzhanie-ekologicheskogo-audita-pri-osuschestvlenii-mezhdunarodnoy-i-rossiyskoy-ekologo-ekonomicheskoy-deyatelnosti-v/viewer>

5. Экологический аудит. Теория и практика под ред. И.М.Потравного. – М.:ЮНИТИ ДАНА, 2013

6. Шестаков А.С. Экологический аудит: вопросы теории и практики» // Законодательство и экономика. - 2007

7. РФ «Об охране окружающей среды» заңы (02.07.2021 ж өзгерістермен) - <https://docs.cntd.ru/document/901808297>

8. Өзбекістан Республикасының «Об экологической экспертизе» заңы - <http://extwprlegs1.fao.org/docs/pdf/uzb50770.pdf>

9. Иутин И.Г.. Экологический аудит: роль, сущность и вопросы, требующие правового регулирования - <https://cyberleninka.ru/article/n/ekologicheskiy-audit-rol-suschnost-i-voprosy-trebuyuschie-pravovogo-regulirovaniya/viewer>

10. Қазақстан Республикасының Конституциясы. 1995 жылы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданған - <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000>

11. Мемлекеттік аудиттің және қаржылық бақылаудың жалпы стандарттарын бекіту және «Мемлекеттік қаржылық бақылау стандарттарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2009 жылғы 7 сәуірдегі № 788 Жарлығының күші жойылды деп тану туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2016 жылғы 11 қаңтардағы № 167 Жарлығы - <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1600000167>

12. «Республикалық бюджеттің атқарылуын бақылау жөніндегі есеп комитеті туралы ережені бекіту туралы» Қазақстан Республикасының Президентінің 2002 жылғы 5 тамыз N 917 Жарлығы. - <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U020000917>

13. «Облыстардың, республикалық маңызы бар қалалардың, астананың тексеру комиссиялары туралы» Үлгілік ережені бекіту туралы Республикалық бюджеттің атқарылуын бақылау жөніндегі есеп комитетінің 2015 жылғы 28 қарашадағы № 11-НҚ нормативтік қаулысы.- <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1500012514>

14. Алибекова Б.А., Бейсенова Л.З., Ракаева А.Н. Экологический аудит - Нур-Султан: ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, 2021. – 219 б., ISBN 978-601-337-485-7

15. ИНТОСАИ кәсіби стандарттар жүйесі - <https://www.intosai.org/>

ОРГАНИЗАЦИЯ СЛУЖБ ВНУТРЕННЕГО ГОСУДАРСТВЕННОГО АУДИТА

Бейсенова Л.З., Аманжолов Г.Г.

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, г. Нур-Султан,
Республика Казахстан

E-mail: beisenova_lz@enu.kz, r9river@mail.ru

Анотация. Важнейшей функцией государства, проявляющейся повсеместно является контроль. В частности, проблемы организации систем служб государственного аудита весьма актуальны и значимы. Государственный аудит в Республике Казахстан нацелен на оптимизацию функционирования экономических отношений и эффективности использования ресурсов.